

JURE KRIŠTO, Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850–1918., Hrvatska sveučilišna naklada, zagreb, 1994., 480 str.

Novija hrvatska povijest, počevši od sredine 19. stoljeća, bila je predmetom opsežnih istraživanja s različitih gledišta, kulturnog, političkog, crkvenog ili pak gospodarskog. U hrvatskoj historiografiji napose je plodno, a u nekim aspektima i sporno, polustoljetno razdoblje nakon drugoga svjetskog rata. Sporne su neke ocjene, u prvom redu one o ulozi Katoličke crkve u povijesti hrvatskoga naroda, koja je, potrebno je to naglasiti, ocjenjivana kroz nametnute sheme određene ideologije, s ciljem marginaliziranja ili pak demoniziranja svega crkvenoga i katoličkoga. Prethodni politički sustav, po svojoj prirodi totalitaran i u biti antidemokratski (s obzirom na svoj karakter), nije mogao prihvatiti nikakvu političku ili duhovnu snagu, koja bi na temelju drukčijih shvaćanja i drukčijeg mišljenja u javnosti imala takav utjecaj koji ne bi bio na oficijelnoj liniji vladajuće ideologije. Da bi se Crkvu potisnulo što više prema periferiji društvenoga značenja, bilo ju je, stoga, potrebno tako povijesno predstavljati da ponese žig reakcionarne ustanove, pa prema tome, po svojoj prirodi, i neprijateljske postojećem poretku. Odatle je razumljivo da se istaknutijim osobama novije hrvatske političke i kulturne povijesti, ili pak važnijim crkvenim likovima, stupanj »naprednosti« mjerio prema stupnju njihove distanciranosti u odnosu na Crkvu. Nije to, kako bi se u prvi tren moglo pomisliti, originalni izum vladajućeg režima iz vremena nakon drugoga svjetskog rata; početke, naime, možemo tražiti već u liberalnim strujama iz druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, a tijekom zadnje polovice stoljeća takve su tendencije postale osnova i polazište za svako promišljanje uloge Katoličke crkve u povijesti hrvatskoga naroda. Hrvatska je historiografija u znatnoj mjeri time opterećena. Iz nekritički i tendenciozno oblikovanih premisa rezultirali su sporni ili evidentno krivi zaključci.

Taj je problem zapazio i u svojoj, gore naslovljenoj, opsežnoj studiji obradio Jure Krišto. Razumije se, uzimajući u obzir rečeno, u studiji se u osnovi radi o reinterpretaciji šireg aspekta hrvatske povijesti od sredine 19. stoljeća pa do kraja prvoga svjetskog rata. Temeljni interes autora vezan je uz Hrvatski katolički pokret, ali se ne ograničava samo na njega; ne promatra ga izdvojeno, nego u širokom kontekstu, gdje posebno mjesto imaju idejna i politička previranja. Autorovo osnovno metodološko polazište jest uključivanje religiozne dimenzije u tumačenje povijesnih zbivanja, uz istodoban otklon ideološke interpretacije, koja je bila, razumije se, opećaćena marksističkim svjetonazorom. U tom smislu možemo govoriti o bitno drukčijem pristupu obradbi postavljene teme negoli je to bilo do sada. Ta činjenica, nadalje, upućuje na neophodnost novog sagledavanja i tumačenja pojedinih aspekata novije hrvatske povijesti. Ozbiljna je to historiografska zadaća, vrlo zahtjevna, ali i prijeko potrebna da se napokon svladaju nametnuti ideološki klišeji. Autor se upustio u rješavanje takve zadaće, zaorao je duboku brazdu, koja je, osim što je dala značajne rezultate, također i jak poticaj za daljnji rad u tom pravcu.

Djelo je razdijeljeno na poglavlja. U uvodnom poglavlju autor je dao okvirne napomene koje nam otvaraju prostor »glasnog prešućivanja« (str. 9–25). Potom slijedi poglavlje u kojem su obrađeni temeljni pojmovi (vjera, Crkva i politika), koji su bitni za razumijevanje autorova pristupa cjelokupnoj tematici (27–43). Slijede poglavlja o mjestu i ulozi katoličanstva unutar Habsburške monarhije u drugoj polovici XIX. stoljeća, odnosno koji subili izazovi Crkvi i koji njezini odgovori na izazove (45–64). Poglavlje posvećeno

katoličanstvu u hrvatskom društvu druge polovice XIX. stoljeća obuhvaća pitanja organizacije i unutrašnjeg života Katoličke crkve, zatim probleme katoličke kulture, hrvatskoga katoličanstva i liberalizma, političkih programa i ideologija, kao i situaciju katoličanstva u BiH, Dalmaciji i Istri (65–109). Zatim slijedi poglavlje u vezano uz period zadnjeg desetljeća XIX. stoljeća. U njemu su obrađena pitanja stranaka, hrvatskog liberalizma i pojave »klerikalizma«, problem pravoslavlja i srpstva u Hrvatskoj, problem židovstva i socijalno pitanje, te prilike u Dalmaciji, BiH i Istri u tom vremenu (111–153). Posebna poglavlja posvećena su Prvom svehrvatskom katoličkom kongresu (155–181), odnosno počecima hrvatskoga katoličkog pokreta početkom XX. stoljeća (liberalni i katolički radikalizam) (183–204). U poglavlju »novi kursevi« i nove oporbe predstavljeni su idejni izvori »novoga kursa«, »katolički« dnevnik i »katolička« stranka, slavenska ideologija za hrvatski seljački svijet, zamamni zov istoka, te zamah Hrvatskoga katoličkog pokreta (205–226). Slijede poglavlja: Sekularni teolozi i klerikalni političari– vjera i politika (227–251), te Nekulturni »kulturni bojevi«– 1908.–1909. (253–289). u zadnja dva poglavlja obrađene su teme iz razdoblja 1910.–1914. (291–325), te vrijeme prvoga svjetskog rata i stvaranje zajedničke države na južnoslavenskom jugu (327–372). U zadnjem dijelu knjige (»Prilozi«) doneseno je 16 dokumenata, uglavnom vezanih uz Hrvatski katolički kongres, ali i nekoliko sadržajno vezanih uz političke prilike u BiH i stvaranje jugoslavenske države. Na kraju, uz popis izvora i literature, doneseno je osobno i stvarno kazalo.

Katolička je crkva bila istinski zainteresirana za ostvarenje temeljnih ciljeva hrvatskoga naroda, koji su se utjelovaljavali u ideji nacionalnog i državnog jedinstva. Svećenici, kao i pojedinci iz visoke crkvene hijerarhije, zdušno su prionuli na rad. Napose su to činili svojom izravnom prisutnošću u narodu, ali također i kroz stranačku djelatnost ili sudjelovanjem u stvaranju nacionalnih ideologija, koje su u bitnome svjetovno obilježene, a s Crkvom i vjerom bile su povezane tek kroz činjenicu da su im autori bili crkveni ljudi. Svećenstvo svojim djelovanjem nikada nije stvaralo neku ideologiju, koja bi za svoje osnove imala vjerske premise.

Jedna od najvažnijih značajki XIX. stoljeća u europskom duhovnom podneblju jest liberalizam, koji je pak, kada je u pitanju Crkva, bio obilježen izrazitim protuklerikalnim nabojima. Kako hrvatski kulturni prostor nije bio u samom žarištu europskih duhovnih zbivanja, nego na njihovu rubu, to je val idejnih previranja pristizao kasnije i s ublaženim intenzitetom. Tako je i s liberalizmom, a kada je u pitanju Crkva, i s porastom protucrkrvenog raspoloženja. Intenzivniji angažman svećenstva u društvenoj sferi imao je protutežu u intenziviranju protucrkrvenih naboja. To se pretvaralo u sraz dvaju protivnih svjetonazora uz već prisutnu činjenicu sukobljenih političkih gledišta.

Početak XX. stoljeća organizirani katolicizam poprima sve jasnije forme i sve čvršće temelje. Kao značajan događaj koji je tomu prethodio svakako je svehrvatski katolički sastanak. U središtu autorove pozornosti jest, kako je to već pripomenuto, Hrvatski katolički pokret, koji je nastajao unutar duhovnoga okružja krčkoga biskupa Mahnića. Skromnim ali upornim organizatorskim radom sa studentskom mladeži, najprije u Beču, a kasnije i u hrvatskim zemljama, te organiziranjem katoličkoga društva, zacrtana je temeljna orijentacija pokreta.

Autor argumentirano pokazuje da je hrvatska historiografija vrednovala Hrvatski katolički pokret tako da se jednostavno nadovezivala na one ocjene što su nastale u okrilju radikalne lijeve publicistike, a koja je katoličanstvo općenito promatrala kao pojavu koja se ni na koji način ne može uključiti u moderne tokove suvremenih povijesnih procesa. Dakle, kao nešto što je idejno i duhovno retrogradno. Takav protukatolički smjer bio je i ostao osnovno obilježje hrvatske historiografije sve do novijeg vremena. Prema autoru, ta se činjenica na taj način da posve objasniti, ali ne i opravdati. K tomu, unutar katoličkog svećenstva postojala je raznolikost političkih opredjeljenja, a tu je činjenicu hrvatska historiografija uporno ignorirala, pa je svekoliko angažirane snage unutar katoličanstva olako svrstavala u reakcionarni krug.

Za pisanje ovoga djela autor se koristio brojnim dokumentima i spisima sudionika katoličkih gibanja, kao i njihovih kritičara s protivne strane. Koristio se relevantnom

publicistikom i obilnom arhivskom građom, što je djelu dalo dobru dokumentarnu podlogu. Ono se, k tomu, gledano s jezične strane, odlikuje laganim publicističkim stilskim obilježjima, što čitanju daje lijepi ugođaj privlačnosti.

Autor je ovom studijom učinio ozbiljan iskorak u vrednovanju izuzetno važnih pitanja hrvatske povijesti. Ukazujući na krive premise i iz njih izvedene ocjene o katoličanstvu i ulozi Crkve, kao i na prešućivanje ključnih odrednica iz domene crkvenog djelovanja u važnim društvenim zbivanjima, on je pod znak upitnosti stavio već dugo vremena stvaranu sliku novije hrvatske povijesti. U tom smislu djelo je po svojim metodološkim značajkama inovativno, a po svom sadržaju za suvremenu historiografiju izazovno.

Marko Karamatić

Hrvatske kraljevske konferencije. Svesci I–V. Izdavač: Hrvatski državni arhiv. Zagreb 1985–1993.

Nedavnim objelodanjivanjem posljednjeg, petog sveska Hrvatskih kraljevinskih konferencija (*Conferentiae Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*) Hrvatski državni arhiv je završio izdavanje serije dokumenata od temeljnog značaja za hrvatsku povijest, budući da je riječ o arhivskoj građi ustanove, koja je uz Hrvatski Sabor i bana, bila središnja upravna i zakonodavna institucija Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u doba feudalizma. Dokumenti se odnose na razdoblje od 1689. do 1848. godine, i to svescima: I: 1689–1716 (428 str.); II: 1717–1728 (169 str.); III: 1728–1741 (237 str.); IV: 1742–1792 (210 str.); V: 1797–1848 (498 str.). Na njihovom su priređivanju radili desetak godina (ne svi u svakom svesku) dr. Josip Barbarić, dr. Josip Kolanović, vlč. Andrija Lukinović, Vesna Šojat i Jozo Ivanović. Glavni je urednik cijeloga izdanja dr. Josip Kolanović. Pokojni arhivist Arhiva Prvostolnog kaptola zagrebačkog, vlč. Metod Hrg istražio je kronološki slijed svih konferencija, te je njegova kronologija ušla u I. svezak edicije (str. 45–63.) Metodu objavljivanja teksta konferencija izložio je dr. Josip Barbarić (I. svezak, str. 65–67.). Kazala za pojedine sveske su izradili spomenuti stručnjaci (osim Vesne Šojat i pokojnog vlč. Metoda Hrga), te još Ornata Tadin i Krešimir Čvrljak. Recenzenti svih svezaka su bili dr. Stjepan Antoljak i dr. Josip Adamček.

Hrvatske kraljevske konferencije, poznate u historiografiji i kao Banske konferencije, osnovane su godine 1685. da bi u nemogućnosti saziva Hrvatskog sabora uslijed ratnih prilika mogle donositi hitne i pravovaljane odluke u svezi obrane zemlje i drugih pitanja. S vremenom im se, prema potrebama, mijenjao djelokrug nadležnosti. Konferencije se nisu sazivale s jednakom učestalošću u svim razdobljima. Uzrok tome je ne samo veća ili manja potreba uslijed ratne opasnosti ili odsutnosti bana, nego i centralizatorske težnje nekih vladara koji su ograničavali ulogu hrvatskih upravnih institucija. Podrobnije o imenu, ustrojstvu, historijatu i nadležnostima hrvatskih kraljevinskih konferencija može se pročitati u iscrpnoj popratnoj studiji dr. Josipa Kolanovića objavljenoj u uvodu I. sveska našega izdanja (str. 15–43). Zasjedanja Hrvatskih kraljevinskih konferencija održavala su se većinom u Zagrebu, ali prema potrebi i hitnji i u drugim mjestima: Varaždin, Križevci, Želin, Čiče, Ludbreg, Kerestec, Tišina, Klenovnik, Javorno, Glina, Slanje, Petrinja, Rasinja, Beč, Bratislava, Budim i Ptuj.

Ova edicija Hrvatskog državnog arhiva donosi kritičko izdanje sjedničkih zapisnika Hrvatskih kraljevinskih konferencija (dakle, ne svih sačuvanih spisa). Građa se objavljuje